

Mircea V. Ciobanu

LITERATURA
ROMÂNĂ

din

REPUBLICA
MOLDOVA

1991 – 2025

Istoria unor cărți

CARTIER

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE.....	11
INTRODUCERE	19
Harta istorică și harta geografică.....	21
Între oportunism și disidență sau Literaturile române din RSSM	23
Evoluția genurilor. Teme și paradigme poetice.....	36
Proza din Basarabia: o evoluție sincopată	42
Alte genuri.....	50
Starea la zi. Scriitorii prinși între epoci	53
PRIMUL DECENIU (1991 – 2000)	
Camerton.....	57
Privire piezișă	61
POEZIE	
Emilian Galaicu-Păun. <i>Levițiații deasupra hăului</i>	65
Emilian Galaicu-Păun. <i>Cel bătut îl duce pe Cel nebătut</i>	66
Eugen Cioclea. <i>Alte dimensiuni</i>	73
Nicolae Popa. <i>Lunaticul nopții scitice</i>	76
Vasile Gârneț. <i>Personaj în grădina uitată</i>	79
Grigore Chiper. <i>Aici, în falset</i>	81
Arcadie Suceveanu. <i>Eterna Danemarcă</i>	83
Leo Butnaru. <i>Iluzia necesară</i>	87
Nicolae Dabija. <i>Dreptul la eroare</i>	89
Teo Chiriac. <i>Critica irațiunii pure</i>	91
Nicolae Leahu. <i>Personajul din poezie</i>	95
Paul Mihnea. <i>Coroană de coroane</i>	97
Anatol Codru. <i>Întâmplarea mirării</i>	99
Gheorghe Vodă. <i>Viața pe nemâncate</i>	100
Dumitru Matcovschi. <i>Vad</i>	102
Ion Hadârcă. <i>Ambasadorul Atlantidei</i>	103
Iulian Filip. <i>Semințele mărului oprit</i>	106
Leonida Lari. <i>Lira și păianjenul</i>	108
Nicolae Esinencu. <i>Disciplină mondială</i>	112
Irina Nechit. <i>Șarpele mă recunoaște</i>	115
Ștefan Baștovoi. <i>Elefantul promis</i>	116
Iulian Frunțașu. <i>Beata în marsupiu</i>	118

PROZĂ. MEMORII

Nicolae Popa. <i>Cubul de zahăr</i>	122
Aureliu Busuioc. <i>Lătrând la lună</i>	126
Aureliu Busuioc. <i>Pactizând cu diavolul</i>	129
Nicolae Rusu. <i>Șobolaniada</i>	130
Serafim Saka. <i>Basarabia în Gulag</i>	132

ANTOLOGII. ESEU. CRITICĂ. ISTORII LITERARE

<i>Portret de grup. O altă imagine a poeziei basarabene</i>	137
Emilian Galaicu-Păun. <i>Poezia de după poezie</i>	142
Andrei Țurcanu. <i>Bunul-simț</i>	145
Mihai Cimpoi. <i>O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia</i>	147
Nicolae Leahu. <i>Poezia generației '80</i>	151

AL DOILEA DECENIU (2001 – 2010)

Camerton.....	155
Ochire piezișă.....	157

POEZIE

Ghenadie Nicu. <i>Deșertul consoanelor</i>	159
Emilian Galaicu-Păun. <i>Arme grăitoare</i>	163
Liliana Armașu. <i>Singurătatea de miercuri</i>	164
Vsevolod Ciornei. <i>Cuvintele dintre tăceri</i>	166
Mihail Ion Ciubotaru. <i>Viața fulgerului</i>	167
Irina Nechit. <i>Copilul din mașina galbenă</i>	169
Maria Șlehtițchi. <i>Oleandrii mă strigă roz</i>	171
Adrian Ciubotaru. <i>Omul roșu</i>	173

PROZĂ

Aureliu Busuioc. <i>Hronicul Găinarilor</i>	175
Vasile Vasilache. <i>Povestea cu cocoșul roșu</i>	180
Constantin Cheianu. <i>Sex & Perestroika</i>	182
Nicolae Dabija. <i>Tema pentru acasă</i>	184
Leo Butnaru. <i>Ruleta românească</i>	193
Ștefan Baștovoii. <i>Iepurii nu mor</i>	198
Alexandru Vakulovski. <i>Pizdeț</i>	201

CRITICĂ. ESEU. ANTOLOGII

LITERATURA DIN BASARABIA ÎN SECOLUL XX	206
Eugen Lungu. <i>Raftul cu himere</i>	208
Eugen Lungu. <i>Spații și oglinzi</i>	214
Arcadie Suceveanu. <i>Emisferele de Magdeburg</i>	224
Mihai Cimpoi. <i>Secolul Bacovia</i>	229

AL TREILEA DECENIU (2010 – 2020)

Camerton	233
Ochire piezișă.....	236

POEZIE

Nicolae Popa. <i>O mie de ani cu fața la soare</i>	238
Ghenadie Nicu. <i>Un link spre nicăieri</i>	241
Emilian Galaicu-Păun. <i>A(II)Rh+eu (poem) / Apa. 3D (poemelnic)</i>	245
Liliana Armașu. <i>Mâine va fi altfel</i>	256
Teo Chiriac. <i>Sufletul meu de până la Big Bang</i>	259
Silvia Caloianu. <i>Narcotango</i>	263
Silvia Caloianu. <i>Cântec în stația zoo</i>	263
Nicolae Leahu. <i>Alungarea muzelor din cetate</i>	267
Nicolae Leahu. <i>Cronicarul din Bălți</i>	270
Călina Trifan. <i>Femeile iubesc cum respiră</i>	275
Vasile Romanciuc. <i>Pâinea noastră cea din toate filele</i>	278
Arcadie Suceveanu. <i>Ferestre stinse de îngeri</i>	282
Grigore Chiper. <i>Semințe de betel</i>	286
Marcela Benea. <i>Traducătorul de suferințe</i>	289
Ana Rapcea. <i>Când lumina se clatină</i>	290
Alexandru Vakulovski. <i>Dați foc la cărți</i>	293
Margareta Curtescu. <i>Iubirea altfel</i>	295
Silvia Goteanschi. <i>Dramaturgia lucioaselor funii</i>	297
Silvia Goteanschi. <i>Dulcele meu asasin</i>	297
Diana Iepure. <i>O sută cincizeci de mii la peluze</i>	301
Aurelia Borzin. <i>De-ale viețuitoarelor</i>	302
Aura Maru. <i>Du-te free</i>	304
Radmila Popovici. <i>Urâta</i>	308
Maria Pilchin. <i>Poeme pentru Ivan Gogh</i>	312
Virgil Botnaru. <i>Return to Innocence</i>	313
Ion Buzu. <i>3 ml de Konfidor</i>	318

ANTOLOGII DE AUTOR

Grigore Vieru. <i>Numele tău</i>	322
Andrei Țurcanu. <i>Rost</i>	327
Arcadie Suceveanu. <i>Căzut în rimă la Paris</i>	330
Eugen Cioclea. <i>Antologic</i>	333
Leo Butnaru. <i>O sută și una de poezii</i>	339
Nicolae Dabija. <i>Reparatorul de vise</i>	344
Grigore Chiper. <i>Absintos. Nori de cerneală</i>	349
Emilian Galaicu-Păun. <i>Arme grăitoare. Ediție ne varietur</i>	353

PROZĂ

Emilian Galaicu-Păun. <i>Țesut viu. 10 x 10</i>	358
Nicolae Leahu. <i>Erotokritikon. Vol. I, Făt-Frumos, fiul pixului</i>	374
Liliana Corobca. <i>Kinderland</i>	375
Liliana Corobca. <i>Caiet de cenzor</i>	377
Liliana Corobca. <i>Capătul drumului</i>	380
Emanuela Iurkin. <i>Câinele de bronz</i>	383
Grigore Chiper. <i>Nisipul de sub picioare</i>	387
Vladimir Beșleagă. <i>Cumplete vremi</i>	391
Serafim Saka. <i>Pe mine mie redă-mă</i>	402
Vitalie Ciobanu. <i>Zilele după Oreste</i>	407
Dumitru Crudu. <i>Salutări lui Troțki</i>	412
Dumitru Crudu. <i>Moartea unei veverițe</i>	412
Dumitru Crudu. <i>Ziua de naștere a lui Mihai Mihailovici</i>	422
Lucreția Bârlădeanu. <i>Scrisori din Paris</i>	426
Lucreția Bârlădeanu. <i>Tunica portocalie</i>	430
Val Butnaru. <i>Manuscrisul lui Zograf (dilogie), partea I, Soția lui Faust</i>	433
Val Butnaru. <i>Manuscrisul lui Zograf (dilogie), partea II, desperado.com</i>	433
Anatol Moraru. <i>Punct de vedere</i>	440
Anatol Moraru. <i>Nu mă tentează</i>	440
Marcel Gherman. <i>Universuri paralele</i>	448
Iulian Ciocan. <i>Tărâmul lui Sașa Kozak</i>	449
Iulian Ciocan. <i>Iar dimineața vor veni rușii</i>	449
Constantin Cheianu. <i>Ultima amantă a lui Cioran</i>	464
Tatiana Țîbuleac. <i>Vara în care mama a avut ochii verzi</i>	468
Oleg Serebrian. <i>Cântecul mării</i>	473
Oleg Serebrian. <i>Woldemar</i>	478
Ghenadie Postolache. <i>Ore particulare de fotosinteză</i>	481
Ghenadie Postolache. <i>Canon</i>	481

MEMORII. JURNAL

Aureliu Busuioc. <i>În căutarea pierderii de timp</i>	489
Ion Druță. <i>Căsuța de la Râscruce</i>	491
Vladimir Beșleagă. <i>Tata Vasile</i>	495
Vladimir Beșleagă. <i>Mama, casa, pământul</i>	495
Vasile Vasilache. <i>Jurnal</i>	499

ANTOLOGII TEMATICE. ESEU. CRITICĂ

<i>Poeți minori din epoca Alecsandri-Bolintineanu</i>	504
<i>Dreptul la nume. O antologie a poeziei șaizeciste din Basarabia</i>	511
<i>Caligrafii. O antologie a poeziei șaptezeciste din Basarabia</i>	514
<i>Acum suntem noi anticii. Antologia generației '90</i>	517
Maria Șleahțișchi. <i>Romanul generației '80. Construcție și reprezentare</i>	521

Arcadie Suceveanu. <i>Cu grație, printre (pre)texte</i>	524
Arcadie Suceveanu. <i>Amurguri clasice, dimineți postmoderne</i>	524
Eugen Lungu. <i>Panta lui Sisif</i>	528
Eugen Lungu. <i>Poetul care a îmbrățișat luna</i>	529
Eugen Lungu. <i>Complexul Orfeu</i>	537
Eugen Lungu. <i>Artă și critică</i>	541
Valentina Tăzlăuanu. <i>Lumea de după Hamlet</i>	545
Valentina Tăzlăuanu. <i>Ceea ce rămâne</i>	545
Emilian Galaicu-Păun. <i>Cărțile pe care le-am citit, cărțile care m-au scris</i>	549
Vitalie Ciobanu. <i>Scribul în grădina fermecată</i>	552
Adrian Ciubotaru. <i>Idei și fantasme. Lecturi în hialin</i>	555
Lucia Țurcanu. <i>Manierismul românesc. Manifestări și atitudini</i>	559
Mihai Cimpoi. <i>Dicționar enciclopedic Eminescu</i>	564
Andrei Țurcanu. <i>Critice. Arheul marginii și alte narațiuni</i>	568
Alexandru Burlacu. <i>Poeții și trandafirul</i>	576
Grigore Chipere. <i>Fața poeziei și măștile poezilor</i>	580
Aliona Grati. <i>Cronici în rețea</i>	598
Nina Corcinschi. <i>Cărțile care mă iubesc</i>	607
Nina Corcinschi. <i>Narațiuni ale erosului</i>	610
Gheorghe Erizanu. <i>Miercuri când era joi</i>	622
Mihai Ștefan Poiată. <i>ROCK-ul, „NOROC”-ul & NOI</i>	626
Tamara Cărăuș. <i>Limba de hârtie</i>	629
Marcel Gherman. <i>Mireasa centaurului</i>	631
Vasile Ernu. <i>Mica trilogie a marginalilor (Sectații. Bandiții. Izgoniții)</i>	635
DECENIUL PATRU, PRIMUL CINCINAL (2021 – 2025).....	643
Ochire piezișă.....	646
POEZIE	
Arcadie Suceveanu. <i>Terasa galbenă</i>	647
Nicolae Popa. <i>Mitrofan plângăciosul</i>	650
Marcela Benea. <i>Rupere de nori</i>	655
Liliana Armașu. <i>Cât mai avem mâinile libere</i>	659
Călina Trifan. <i>O dublă în plus</i>	662
Vasile Gribincea. <i>Coerența labirintică</i>	665
Irina Nechit. <i>Masa de sărbătoare</i>	667
Silvia Goteanschi. <i>celule stem</i>	671
Silvia Caloianu. <i>bingo, profesore freud</i>	672
Nicolae Leahu. <i>Autorul, personajul și alesele</i>	675
PROZĂ. MEMORII. JURNAL	
Aureliu Busuioc. <i>O sumă de cuvinte și alte proze scurte</i>	679
Vladimir Beșleagă. <i>Hoții din apartamente/Nicolae Popa. Castanul roz</i>	683
Dumitru Crudu. <i>Margareta noastră</i>	687

Dumitru Crudu. <i>Tu și alte femei</i>	694
Tatiana Țibuleac. <i>Când ești fericit, lovește primul</i>	699
Valentina Șcerbani. <i>Orașul promis</i>	703
Lorina Bălțeanu. <i>Legată cu funia de pământ</i>	708
Ion Druță. <i>Ginta latină</i>	712
Val Butnaru. <i>Insomnia</i>	716
Grigore Chiper. <i>Cu romanul în vacanță</i>	721
Oleg Serebrian. <i>Pe contrasens</i>	725
Doru Ciocanu. <i>Auzi cum cântă conestoga?</i>	729
Iulian Frunțașu. <i>Uneori trebuie să fii prost pentru a fi deștept</i>	734
JURNAL. MEMORII	
Nicolai Costenco. <i>Scrieri din Gulag</i>	739
Tamara Cărăuș. <i>Jurnal precar</i>	745
Paula Erizanu. <i>Aicea-i și raiul, și iadul</i>	749
ANTOLOGII TEMATICE. ESEU. CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ	
<i>Cine nu e mângâiat nu există. Antologia generației 2000</i>	754
<i>'20. Antologie de poezie tânără din Basarabia</i>	759
<i>Eseul literar în Basarabia. O panoramă</i>	764
Maria Șleahțișchi. <i>Romanul generației '80. (Geo)poetică</i>	766
Valentina Tăzlăuanu. <i>Schimbarea la față a culturii</i>	770
Eugen Lungu. <i>Memorie și ficțiune</i>	774
Alexandru Burlacu. <i>Trecutul prezent</i>	777
Margareta Curtescu. <i>Critici literari și esești din Basarabia</i>	780
Nina Corcinschi. <i>Realitatea ca hologramă</i>	783
Natalia Hariton. <i>Continuitate și ruptură în critica românească din Basarabia (1985 – 2010)</i>	787
Oxana Gherman. <i>Ființă plurală</i>	790
CUVÂNT-DUPĂ	794

Cuvânt-înainte (sau: despre *această* carte)

„Ziua de ieri nu e un jalon pe care-l lăsăm în urma noastră, ci un moment pe cărarea bătută a anilor, parte integrantă din noi înșine, un reper aflat în adâncul nostru, apăsător și primejdios. Ziua de ieri nu înseamnă pentru noi doar un plus de oboseală, ea face din noi alți oameni, diferiți de ceea ce eram înainte de sinistrul pe care-l reprezintă.”

Samuel Beckett. *Proust*

„*Iliada* nu vorbește despre o realitate, ci este o realitate, adică e totdeauna construirea unei lumi.”

Eugeniu Coșeriu

„Nu am măsura lucrurilor decât după ce produc un fenomen.”

Nichita Stănescu

Întâi și întâi de toate: literatura română este una și indivizibilă. Au demonstrat-o decenii și secole de experiență textuală și lecturală. Nimic nou, dar am început cu această precizare, pentru a nu crea impresia unei autonomii culturale, de vreme ce am delimitat geografic (geopolitic!) spațiul de desfășurare a trupelor intelectual-artistice.

Acum câțiva ani, refuzam, într-o manieră categorică, acest proiect editorial, declarând ferm că nu mai trebuie să facem *evidențieri geografice* în interiorul literaturii române, de vreme ce această literatură e – în sfârșit! – *una pentru toți*, indiferent de viza de reședință a autorilor și chiar indiferent de existența frontierelor. Consecutiv, credeam această carte nu doar imposibilă, ci și inutilă. De vreme ce literatura română este indivizibilă, la ce ar mai trebui împărțirea ei pe ocine locale, fie și explicate prin existența unor frontiere politice sau naturale (și contexte culturale & economice oarecum diferite, ca să nu mai spun că toate cărțile tipărite au probleme cu vămile ce stau între autori și cititori/cumpărători)?

Motivele pentru care am acceptat – totuși! – să mă ocup de această *postată* a câmpului literar românesc se vor vedea mai jos. Or, lucrurile sunt așa cum le explicam mai sus, dar *nu numai așa*. Și istoria românilor are nișele ei regionale sau chiar locale, mai ales după ce s-au mutat, într-o parte sau în alta, hotarele istorice. Pe de altă parte, oricât de mult mi-aș dori eu ca scriitorii și cititorii să nu mai țină cont de hotare și vămi, această doleanță este încă (doar) un deziderat. Dar și atunci când se vor ridica toate frontierele de pe mapamond, ele vor mai împărți lumea și vor continua să traseze hotare în creierul nostru, exact așa cum mintea face distincție între rase, națiuni, genuri, clase sociale sau

persoane, oricât ar solicita corectitudinea politică să facem abstracție de aceste deosebiri, cel puțin, atunci când vorbim de valorile spirituale, asociate mereu cu valorile umaniste.

Când Gheorghe Erizanu mi-a propus să scriu această carte (adevărat, într-o ușor altă formulă), nu doar că am refuzat, ci am și fost, ziceam, categoric împotrivă. Aveam deja experiența unor colecții precum „Literatura din Basarabia în secolul XX”, „Literatura din Basarabia. Început de secol XXI”, în fine, o colecție în derulare, „Literatura română din Basarabia” [... *tuturor timpurilor, de la origini până în zilele noastre*]. Iar în paralel cu alte cărți și colecții coordonate de colegii mei, aveam să re-aducem – inclusiv în bibliotecile basarabenilor – autori care, în timp, au fost interziși în Basarabia (sovietică) deoarece erau „români”, iar în Republica Populară Română, alias România comunistă – deoarece erau *basarabeni*.

Îmi ziceam că toate colecțiile numite *erau suficiente* pentru a redescoperi cititorului român din țară (și de pretutindeni) această cvasinecunoscută falie a literaturii române. Se părea că recuperările de până acum au închis *tema*. Iar mai și ținând cont de amănuntul esențial (și care nu poate fi neglijat în ecuație) că autorii basarabeni își editează cărțile atât la case de edituri din România, cât și la cele din Republica Moldova (iar pe contrasens, mulți autori din Țară se editează inclusiv la Chișinău), că volumele circulă liber și pot fi găsite în librăriile și bibliotecile de pe ambele maluri ale *Prutului despărțirii noastre*, că lumea întreagă are acces egal la cărțile autorilor care locuiesc în România, în Republica Moldova, în Bucovina de Nord, în Banatul sârbesc sau în emigrație occidentală, azi parcă nu ar mai fi nevoie de ediții cu accentul pe „specificul local” – adesea exagerat! –, al basarabenilor.

Mai ținem cont și de un alt amănunt: basarabeni sunt prezenți, fie și doar parțial, în antologiile și, cel puțin, în *unele* dintre istoriile literare din Țară. Dar în câteva discuții pe care le-am avut cu câțiva critici din România (Ion Bogdan Lefter, Daniel Cristea-Enache, Ion Simuț și alții), la întrebarea ce ar trebui să se întâmple pentru ca literații basarabeni să intre în vizorul criticilor din Țară, în special pentru a nu fi ignorați de studiile sintetice, precum sunt istoriile literare, răspunsul a fost previzibil: criticii din Basarabia trebuie să scrie despre cărțile basarabenilor. Prinderea din mers a informației despre cărțile de referință din Moldova de Est nu e calea cea mai sigură a recuperării basarabenilor. Sper că prin asta am explicat atât intenția și motivul, cât și titlul cărții.

* * *

Am fost întotdeauna *cu gândul la cititor*, dar nu am putut să-i uit nici pe autori (mulți dintre ei, și cititori pasionați), iar din acest motiv unele istorii nu vor putea ignora persoana vizată, doar că nu aș fi vrut ca acest detaliu să afecteze funcționalitatea textului exegetic. Țin foarte mult la acest aspect pragmatic, chiar lucrativ. Or, în cazul în care voi fi convingător, eu voi afecta inclusiv bugetul familiei potențialilor cititori.

Iar asta deja e o mare răspundere. Singura scuză e la suprafață și e tot din spațiul literelor: dacă unii scriitori îmi sunt apropiați, în toate cazurile ne-au apropiat textele, cărțile lor. Trierea s-a produs, așadar, pe texte, care fie m-au provocat să le citesc, fie m-au lăsat rece și, uneori, dezamăgit că am pierdut timpul cu ele. Și nimic mai rău decât un cititor dezamăgit, astfel încât nu-i puneți răbdarea la încercare.

* * *

Istoriile literare cu care ne-am obișnuit ne trimit nu doar la Gustave Lanson, cu *Istoria literaturii franceze* (pe genuri), cu ordonarea fenomenului într-un sistem (iar orice ordonare deformează, după cum ne spun poststructuraliștii, fie și prin faptul că subordonează părțile întregului, că impun grila preexistentă faptului recent). Iar modelul absolut al istoriilor literare în vogă este încă și mai vechi: Charles-Augustin Sainte-Beuve. Criticul romantic a impus această viziune, metoda sa construindu-se pe *intenționalitatea autorului* și pe *biografia* acestuia. Este interesant cum modelul lansonian (un critic din epoca pozitivismului) va evolua, oricum, pe paradigma sainte-beuvi-ană, iar criticii români (de ex., G. Călinescu sau N. Manolescu, dar nu numai ei) alunecând foarte repede pe panta *galeriilor de portrete*. Imaginați-vă o istorie a lumii, în care, după o scurtă prezentare generală, ar urma – ca parte esențială! – biografiile împăraților, președinților și ale generalilor (sau, deh, ale eroilor evenimentelor cruciale)...

În ceea ce ține de rolul biografismului și al intenționalității scriitorilor, ne va spune mai târziu Umberto Eco că, *dincolo de intenționalitatea autorului* (care vrea să spună ceva anume într-o formă anume) – dar și *dincolo de intenționalitatea criticului*, care va scutura textul până când vor cădea din el fructele solicitate/presupuse –, există și o *intenționalitate a textului*. Dincolo de sisteme și contexte, există nu doar o „autonomie estetică” abstractă, prezentă până și în cele mai ideologizate și neinspirate (artistic) texte, nu doar o „autonomie a autorului”, oricât de obedient sistemului. Există o autonomie a fiecărui text, care *este atât cât este*. Și care depinde de context doar în măsura în care contextul face parte din peisaj (așa cum peisajul, natural sau artificial, joacă artistic-complementar, în calitate de fundal al unei sculpturi expuse în aer liber). Altfel spus, o deformare – direcționată ideologic – a realității totalitare, precum *Pământ desțelenit* (Șolohov), *Mitrea Cocor* (Mihail Sadoveanu) sau piesa *Lumina* de Andrei Lupan, nu pot să ne ajute la restabilirea adevărului istoric, în schimb aceste texte – ele însele, ca „obiecte literare” de propagandă – fac parte din peisajul epocii. Cartea poate fi un detaliu necesar la biografia timpului: poemul *Țara mea* de Emilian Bucov sau romanul *Deșteptarea* de Alexandru Lipcan sunt irelevante ca imagini ale unei realități (pe care pretind că o exprimă) truate ideologic. În schimb, ele sunt absolut relevante ca modele de manipulare ideologică și politică din epoca RSSM.

Și mai este ceva de adăugat aici. Am o listă consistentă de autori pe care îi citesc cu plăcere, orice gen ar vizita, de la romane la studiile culturale, de la exegeze fundamentale la pasagere articole de ziar. Dar nu e întotdeauna așa. Unii autori, care nu s-au remarcat prin foarte multe texte memorabile, au comis un roman sau o altă piesă genială, și atunci îi apreciez opera, nu personalitatea. Iată de ce am pus accentul pe lucrările concrete, nu pe autori. Sau, dacă vreți: am inversat perspectiva, pornind de la produs și mergând spre autor, spre CV, nu invers.

Avantajul unei istorii de felul acesteia pe care o propunem (înțeleg și care îi sunt limitele și riscurile, dar deocamdată îi caut plusurile) începe de la un amănunt particular (în general, conceptul acestei construcții se ține pe singular, pe individual): fiecare text inclus aici (și care se referă la un titlu concret) poate fi citit autonom, fără o legătură obligatorie cu altele (deși corelarea lor aduce, sper, alte revelații). Câte un text pe seară, ar putea fi o normă posibilă. Ca o poveste înainte de somn. Ca un cuvânt din *Etymologicum*-ul lui Hasdeu. Iar ținând cont de faptul că titlul cărții prezentate e și un link (opțional, bineînțeles) spre cartea propriu-zisă, norma e adecvată.

Un text literar – ca să ne amintim de butada lui Tudor Vianu – nu doar comunică, ci se și comunică. Biografia autorului și chiar biografia contextului politic și geopolitic nu sunt neapărat relevante. Consecutiv, în ceea ce ține de ediția noastră, biografia pretextuală ne interesează mai puțin (și doar în cazul în care ea este relevantă), în schimb *biografia contextului*, pe care o creează chiar aceste cărți despre care scriem, s-ar putea să conteze pentru cititor și pentru fenomenul care ne interesează. Și această biografie a contextului creat de ea chiar face parte din *istoria cărții*.

* * *

Poate că cele mai multe ezitări le-am avut pe partea de selecție: ce voi include și ce (cititorul va înțelege: *pe cine*) voi omite. Mă gândeam să mă limitez la edițiile paradigmatiche. Or, în mod normal, ar trebui să contăm în cadrul literaturii române (și al literaturii lumii, că cititorul nu face deosebire, el vrea cărți/filme/produse muzicale bune, nu autori locali) doar în măsura în care oferim publicului noi forme artistice, noi paradigme. Mimetici și repetitivi, pe cine am interesa? Apoi, înțelegând că ridic ștacheta prea sus, am zis că voi face o delimitare în interiorul fiecărui capitol/segment temporal: mai întâi, ediții paradigmatiche, apoi titluri notabile, în fine, un compartiment de prezentări scurte: Bref. Dar dacă ar fi fost posibilă o asemenea clasificare (ea ar putea include, pe interior, și mai multe „trepte valorice”), m-aș fi putut limita la listele de cărți pentru fiecare categorie. Și m-aș fi ales cu un „top” valoric, exact genul care îmi displace, or, *valorile* sunt mult mai nuanțat distribuite în cărți. Și atunci am zis doar să anunț intenția, ca temă de discuție, în rest, să-l las pe cititor să

decidă. Am renunțat, în același mod, la includerea unui compartiment special numit „Debuturi”, deoarece fenomenul în sine nu face obiectul acestei cărți, iar debuturile remarcabile – ca istorii ale cărților – se vor evidenția singure, în context.

* * *

Mi-am propus, ziceam mai sus, *o perspectivă a cititorului*, adică o descoperire a cărților în ordinea în care aceste cărți au nimerit în vizorul lui. Cu contextualizarea fenomenului în această perspectivă anunțată. Atentăm, cu bună știință, la orgoliul (uneori inflammat) al Creatorului, dar în esență nu facem decât să exprimăm o viziune, o realitate: biografia – uneori glorioasă, alteori fantastic de dramatică și fascinantă sau cumplit de prozaică – abia după ce ne-a fascinat opera. Nu e o perspectivă absolută și unica valabilă azi, dar celelalte, mai radicale sau mai conservatoare, le lăsăm în seama altora. Ca să nu mai spunem că, oricât de genială ar fi opera, ea – ca produs estetic, nu ca sumă de semne – începe să existe atunci când o activează cititorul. Acest câmp de lectură e funcțional din momentul accesării atenției, intelectului și imaginației cititorului, care demarează mecanismul inventat de geniul autorului.

* * *

Selecția cărților și autorilor s-a făcut în timp, cu unele completări pe ultima secvență rezervată proiectului. Ea (selecția) păstrează, deopotrivă, viziunea subiectivă a autorului cărții asupra fenomenului descris și comentat, dar reflectând și încercarea de a cuprinde un tablou cât mai amplu, cu texte de factură diferită și, implicit, de valoare și importanță diferită.

Angajat de câțiva ani să scriu în presa literară românească despre aparițiile editoriale recente ale basarabenilor, am descoperit că nu e deloc simplu să aleg cele 10-12 cărți pe an, care să-l intereseze pe cititorul din țară (fără să-mi fi propus acest scop, îmi iese un fel de „canon” anual al cărților ce și-ar merita locul pe raft, alături de tipăriturile confrăților *regățeni*). Nu o spun dintr-o modestie provincială exagerată, dar nici dintr-o exigență ieșită din comun, e doar o încercare, de fiecare dată, de a prezenta acele (proaspete!) oferte editoriale care să nu-l dezamăgească pe cititorul care, eventual îndemnat sau ghidat de propunerea criticului, va deschide cartea. Este motivul pentru care sunt mai generos (uneori, repetitiv) cu autorii cu adevărat interesanți (chiar dacă au mai fost prezentați publicului cititor) și mai reticent la cărțile unor nume proaspete de confrăți de condei, care însă rămân în umbră, vina fiind, desigur, a gustului subiectiv al subsemnatului.

* * *

Structura acestei cărți s-a dorit a fi una cât se poate de funcțională. Am ezitat mult asupra formulei definitive, renunțând până la umră la o ierarhie bazată pe nume de referință și de valoare (a autorilor), „în ordine descrescândă”. Am preferat, în final, o ordine (aproximativ) cronologică, pe decenii (a aparițiilor editoriale, nu a vârstei autorilor), convențională și ea, dar relevantă în măsura în care cărțile au fost descoperite de cititor cam în această ordine. Structura aleasă va developa, implicit, și tarele acestei ediții: opinia subiectivă, omisiunile iminente, accentele circumstanțiale. Este o structură/arhitectură construită cu un dublu scop: din dorința de a replica edițiilor anterioare (dacă nu oferi *altceva*, degeaba te apuci să scrii), propunând o lectură mai limpede și eventual mai utilă (fără a renunța să fur din experiența anterioară ideile care mi s-au părut potrivite) și din comoditate. De altfel, orice carte e concomitent o imitație și o replică la cele preexistente. Polemica e fără sfârșit. Insuficiența unei ediții, de orice fel ar fi ea, este, pe de o parte, inevitabilă, iar pe de alta, este productivă. Fenomenul unei cărți (și istoria ei) nu se limitează la conținutul dintre coperte și nu se sfârșește cu scrierea, nici măcar cu tipărirea ei, iar lectura (fără cititor ea nu își are niciun rost) abia deschide discuția, chiar și atunci când cartea e o sinteză asupra unui fenomen oarecum consumat.

Având în vedere că o ediție presupune din oficiu un impact, un *feedback*, tot ce va urma (lansări și promovări, critici și demolări, penalizarea unui abuz sau completările golurilor de către lectorii eficienți, cititori atenți și competenți), toate acțiunile colaterale și complementare fac parte din *istoria cărții*, din fenomenul pe care îl definește *ideea de carte*. Până și o distanțare demonstrativă de opiniile expuse în carte este o continuare a existenței acesteia, adică face parte din *câmpul ei operațional*. Din *câmpul de lectură*, da. Astfel încât replicile sunt întotdeauna binevenite. Pentru că și cartea propriu-zisă e o replică la tăcerea din jurul unui fenomen literar deloc ordinar.

Istoria noastră însumează și experiența unor anterioare *incursiuni* pe acest teritoriu. Aș remarca, în acest sens, sintezele lui Mihai Cimpoi (numai *Istoria...* sa acoperă un gol enorm, dar nu e numai ea); Ion Ciocanu (cu cronicile și cu sintezele sale simplificate didactice); Eugen Lungu (nu doar cu eseuri și exegeze particulare, ci și cu un serial de „portrete de grup” ale contemporanilor și ale clasicilor, inclusiv mai cunoscuți); Andrei Țurcanu (absent multă vreme, dar revenit cu câteva notabile încercări de sinteză asupra fenomenului literar contemporan); Alexandru Burlacu (care își adună portretele individuale și de grup în sinteze generaționiste); Maria Șlehtițchi, tot mai mult insistând pe panorame ample, conturând pagini de istorie literară contemporană; Lucia Țurcanu (care dă dovada unor exerciții exegetice atente și aplicate, sintetizând tematic sau generaționist fapte de istorie literară); Aliona Grati (foarte diversă în activitățile sale, de la cronici curente la studii culturale); Nina Corcinschi (încercând concomitente probe de exegetică și de istorie literară) și alții, nu

prea mulți (dintre încercările tinerilor, aș remarca o panoramă a exegeticii realizate de Natalia Hariton), au făcut să iasă în evidență fenomene mai ample (genuri literare, generații literare etc.) decât titluri și opere separate. Dar și culegerile de cronici (culegeri tematice sau pe genuri) ale unor colegi au fost utile demersului nostru, și aici mă gândesc în primul rând la neobositul lector Emilian Galaicu-Păun, la ficționarul și cronicarul literar Grigore Chiper, la publicistul, prozatorul și comentatorul literar Vitalie Ciobanu, la filosoful culturii și ocazionalul antologator și comentator Adrian Ciubotaru, la Margareta Curtescu (care, după cărțile de poezie și comentarii ocazionale ale cărților, s-a ales și cu un dicționar al criticilor contemporani, iar asta e deja o performanță critică), la Leo Butnaru – îmi place, mai ales, memorialistul, evocând portrete de neuitat ale colegilor de breaslă).

* * *

Merită atenție tema pe care am putea s-o numim *biografia născută de operă*. Fără a nega rolul biografiei scriitorului la succesul operei (dar lăsând tema la dispoziția biografilor), aș etala în schimb impactul și ecurile critice (de la cronici de întâmpinare, la sinteze și trimiteri sau citate), care fac parte din biografia și din portretul operei. Mai puțin, premiile literare și extraliterare, care au prea mult hazard în sistemul și structura lor motivațională. În consecință, am fost atent la privirile și comentariile critice, nu le-am ocolit și le-am citat destul de frecvent. Este și în acest sens o privire critică, deci selectivă asupra cărților timpului. Implicit, subiectivă. Secvențială, așadar, complementară altor eventuale ediții similare.

Privirea critică a însemnat, pe de altă parte, și ceea ce numim schimbul de comentarii, scrisul la patru mâini, lecturile reciproce, rescrierile reciproce, ca în renumitul desen al lui Escher, la care făcea referință și Nicolae Manolescu. Opiniile altor critici nu vor fi trecute cu vederea, dimpotrivă, vom face referință, vom trimite la autoritate sau, după caz, vom polemiza. În unele cazuri, dimpotrivă, am mers pe mâna comentatorilor, critici din dreapta și din stânga Prutului, or, exegetica unei cărți (și a impactului ei) și a unui autor face parte din istoria acestei cărți și acestui autor.

Și aici ar mai fi nevoie de niște precizări. Uneori nu am prea avut ce să adaug la informația despre apariția unei cărți, cu citatele unor exegeți, alăturate. Asta nu înseamnă altceva decât ceea ce este: a apărut o carte și criticul X a spus despre ea următorul lucru. Nu sunt neapărat de acord cu el, după cum nici nu îmi exprim dezacordul (tăcerea mea ar putea fi interpretată și în acest fel). Sunt în carte suficiente interpretări care îmi aparțin, unele supărând autorii sau cititorii lor, astfel încât nu trebuie să comentăm sau să interpretăm neapărat și alte fapte sau opinii, care nu solitică altceva decât informarea exact așa cum este ea expusă.

Un prieten, văzând vrafal de cărți adunate pe masa mea de lucru, după ce i-am spus care este intenția mea *criminală*, a expus o previziune ca un verdict: oricum va ieși o istorie literară. Posibil. Dar o istorie dinspre cărțile concrete. Cărțile – încă și mai exact: textele literare – ne vor deschide pagini din biografia autorului și a comunității/confreriei scriitoricești. Rezultă nu doar o istorie, ci și o galerie de niște portrete literare? Posibil. Dar nici asta nu ne va convinge să schimbăm perspectiva. Dimpotrivă, îmi place acest chip de *autor născut din literele scrierilor sale*, e mult mai relevant decât procesul invers.

Dincolo de adevărul absolut că pe consumator îl interesează opera, produsul, nu autorul acestui produs (el procură obiectul), experiența demonstrează că silogismul „dacă un om e talentat, el e talentat în toate” are o bună doză de relativitate și convenție. Da, mie îmi place să citesc tot ce a scris prozatorul sau eseistul preferat, dar asta e o altă poveste. Deoarece am pe lista lecturilor atâtea și atâtea cărți scrise de autori... care m-au interesat doar pentru ele, nu pentru tot ce au scris autorii.

Povestea cu *lectura cărților, nu a autorilor*, ce pare a fi una tehnică și care ar ține (doar) de perspectiva lecturii, în realitate, e una principală. Poate că nu m-aș fi întins pe atâtea pagini ale istoriilor/cronicilor mele, câte s-au adunat, dar am lăsat cuvintele să curgă în ritmul, adormitor uneori, al lecturilor care au declanșat aceste marginalii. Nu mă apuc să fac, în final, un rezumat valoric al lecturilor.

* * *

Reiese din toate nu atât o istorie a facerii textelor/cărților, cât o istorie a vieții lor, a trăirii operei finite, o istorie a lecturii acestor texte și a impactului lor. A impactului de bibliotecă, bineînțeles, or, am ales ca aliați și coautori ai proiectului pe cititorii eficienți, competenți, avizați. Oameni ai bibliotecii.

M-a interesat de fiecare dată cartea, nu cărțile. Și biblioteca, da, dar niciodată în sensul unui depozit de cărți, ci numai în varianta de sistem bine pus la punct, care te ajută: a) să găsești cartea necesară; b) să găsești cărțile complementare; or, biblioteca tocmai acest rol îl are: să fie harta și busola atunci când în mod firesc o carte o cheamă pe alta.

Așadar, prefer să se găsească de fiecare dată cartea și cititorul să se concentreze pe ea. Mai ales că niciunul dintre textele pe care le propun nu este un text încuiat. Dimpotrivă, toate sunt deschise, toate îl vizează pe autor (privit din interiorul cărții), toate trimit, implicit sau explicit, la context și la biblioteca necesară.

Introducere

(sau: despre literatura română din Basarabia)

„Destinul Basarabiei îl văd cu speranță și cu mare teamă. Distanța geografică dintre Germania și Basarabia nu înseamnă pentru mine o distanță sufletească. Eu sunt mereu în Basarabia și între basarabeni chiar și atunci când mă aflu în America de Sud. Trăiesc intens acest destin al Basarabiei și mă doare în mod constant.”

Eugeniu COȘERIU

„Întreaga literatură basarabească – de la Hasdeu până la autorii sfârșitului secolului XX – poartă pecetea acestei puternice mărci ontologice: înscrierea pe traiectele umbroase ale mișcării închise. Ieșirea din cercul vetrei, în plan geopsihic, este identică ieșirii din cercul original, în planul cunoașterii, și cu ieșirea din cercul tradiției, în plan etic și estetic. Fixarea strategică în cerc este *forma mentis* a basarabeanului, după care se modelează și omul de cultură român din Basarabia, sentimentul înstrăinării neantizând ființa. Tema rădăcinilor și cea contrastivă a deșezării sunt temele literare fundamentale, la care se adaugă topoi izomorfi (izvorul, casa, drumul, codrul etc.). Tipul de poet impus de literatura basarabească în mod programatic este acela de rapsod modelat de mentalitatea folclorică și de poet naiv (poet al naturii și naturalului în sens schillerian), tipul de prozator preferat fiind acela de povestitor...”

Mihai CIMPOI

„Secolul XX ne-a permis doar o palidă figurație. Secolul XXI ne găsește pe listele de așteptare ale unei literaturi în care ne-ar face plăcere să credem că suntem”.

Eugen LUNGU

În Basarabia este imposibilă o dezbatere de idei. Oricare ar fi: soarta politică și im-
pasul economic, perspectivele culturale și civilizaționale, tradiționalism *versus* moder-
nitate; modernism *versus* postmodernism; conservatorism *versus* progresism; religie
versus ateism; ortodoxie *versus* alte forme ale creștinismului. Mai exact, germenii acestor
discuții există într-o fază sau alta, dar subiectele nu sunt principiale și argumentat
consecvente; ele imită dezbaterile școlare, vin cu întârziere în raport cu abordarea lor
în Occident și cu discuțiile din România. Pe de altă parte, arzând etapele, basarabeni

sunt la curent și chiar se implică în aceste discuții din arealul mai larg, într-un cadru mai extins, panromânesc și chiar paneuropean. De fiecare dată categorici, niciodată însă convingători și... cu argumente proprii. Cu propriile fapte, ca argument.

Marcați poate mai mulți decât alții de „teroarea istoriei”, de consecințele acesteia, basarabeni au avut mereu o evoluție sincopată. Ei pot fi azi manipulați mai mult decât alții de teoriile ultraconservatoare, iar visul lor de zbor (că nu poate să nu existe) și-l pot manifesta mai mult prin aderența la tot soiul de mituri protocroniste (care, paradoxal, vorbesc despre manifestări de „modernitate *avant la lettre*”!); folcloriști convinși că aici creația populară e net superioară producției culte, basarabeni vor insista pe păstrarea tradiției ca pe o condiție existențială supremă (rarele manifestări culturale moderne – și mondene –, precum Ethno Jazz Festival, Festivalul „Zilele Muzicii Noi” sau bienalele Teatrului „Eugène Ionesco”, pălesc vizibil, ca impact, în fața festivalurilor de muzică populară, ale iei, ale covoarelor sau ale olăritului tradițional), dar tot ei îl vor da lumii pe un Eugeniu Coșeriu, „un lingvist pentru secolul XXI”, după cum îl va defini Takashi Kamel, prefațatorul traducerii operei coșeriene în japoneză. Consecutiv, basarabenilor le place confortul autosuficienței culturale, dar printre ei se regăsesc și revoluționari ai culturii (Mihai Greco și Andrei Sârbu în arta plastică, Ghenadie Ciobanu și Anatol Ștefăneț în muzică, Petru Vutcărau în teatru sau Emilian Galaicu-Păun în literatură, ca să dau doar câteva exemple din arta contemporană). Dar tot ce ține de modernitate a fost mereu o excepție marginală, chiar dacă evenimentele insistă să se producă pe spațiile centrale ale spectacolului public.

În acest context, o contabilizare a producției artistice nu e deloc un lucru facil. O soluție salvatoare la îndemână o propunea Mihai Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*: focalizarea pe *fenomenul cultural* (nu pe produsul artistic performant). Propunându-și o abordare filosofică largă, insistând pe „spațiul închis” al basarabenismului și pe „exilul interior” al basarabeanului, Mihai Cimpoi va decreta că „istoria literară a Basarabiei este în linii mari o istorie culturală” (aducând și exemple de scriitori basarabeni, mari oameni de cultură (de la Stamati, Russo, Hasdeu, Stere și până la Coșeriu). Eugen Simion îl va cita și el pe Mihai Cimpoi, care accentuează în istoria sa că va vorbi în bună parte de o *istorie culturală*. Sesizăm aici și un fel de scuze și concesii făcute calității estetice, motivând cu „condițiile vitregi”, în care însuși faptul existenței culturii ar fi un fenomen demn de apreciat (precum ar fi de admirat existența limbii române într-un ținut deznaționalizat metodic și agresiv). Despre valori literare, așadar, vom vorbi *cu o altă ocazie*.

Ei bine, nu aș vrea să cerșesc aceste scuze și pentru timpul nostru. Condițiile de azi sunt, după mine, suficient de prielnice încât să *solicităm opera*, să solicităm calitatea literară, să solicităm valori estetice de la literații noștri. Altfel nu are rost să ne răcim gura. Mai ales că cititorul, destinatar și consumator al acestei producții, are acces la atâta literatură – nu doar românească, ci și universală –, încât *are de unde alege*. Putem face față acestei concurențe? Depinde numai de noi.

Ion DRUȚĂ printre ai săi

Harta istorică și harta geografică

Apariția literaturii culte (românești) și a primilor autori cunoscuți se produce aici (în Basarabia) în context politic străin, sub dominație rusă, context afectat de premi-sele, efectele și consecințele înstrăinării și deznaționalizării, dar fără a rupe definitiv și total acest fenomen de cultura națională. Răpirea Basarabiei în 1812 nu a însemnat și dispariția totală a conștiinței naționale, a culturii naționale și a literaturii române. Și nu a însemnat nici topirea acestei culturi și literaturi într-o entitate largă, străină, așa cum se încercase după 1940, în URSS, țară care înclua toate produsele literare sub capacul comun al „literaturii sovietice”. Reținem, întâi de toate, un fapt literar izolat, dar semnificativ. Prima carte de versuri românești culte din tot spațiul limbii române e tipărită, pe la 1790, la Dubăsari sau poate Movilău; oricum, în stânga Nistrului, la o tipografie adusă de Paisie Velicikovski de la Neamț. Autorul este Ioan Cantacuzino, un nobil român despre care se știe foarte puțin. Își scrie cartea după retragerea la vatră, având o moșie pe malul Bugului, satul de pe domeniul său numindu-se, până odinioară, Kantacuzinka.

Alexandru Hasdeu (chiar dacă a scris în limba rusă), Constantin Stamati și Constantin Stamati-Ciurea, care au scris în română și rusă, au avut conștiința națională și s-au declarat români, opera lor intrând în patrimoniul cultural românesc. Printre clasicii literaturii române din secolul al XIX-lea se vor regăsi câteva nume de referință, originare din Basarabia: Alecu Russo, Alecu Donici, Bogdan Petriceicu-Hasdeu. În secolul al XIX-lea, mai ales, în a doua jumătate, falia românească din Basarabia răpită de ruși se îngustează, surprinzând doar câteva cazuri izolate. Ca pandant al cazului